

HANNU PESONEN

AMMATTINA VAKOOJA

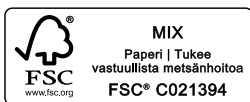
SANKAREITA, PETTUREITA
JA SALAJUONIA

DOCENDO

HANNU PESONEN

**AMMATTINA
VAKOOJA**
**SANKAREITA, PETTUREITA
JA SALAJUONIA**

DOCENDO

Ensimmäinen painos

© Hannu Pesonen ja Docendo 2025

Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

Lönnrotinkatu 18 A, 00120 Helsinki

Kansi: Jarkko Lemetyinen, Katse Design

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISBN 978-952-850-386-6

Painettu EU:ssa

Tuoteturvallisuuteen liittyvät tiedustelut:

tuotevastuu@docendo.fi

Sisällysluettelo

Petosten puutarhoissa kukinta ei koskaan pääty	7
1 Petturi vai sankari	11
2 Miksi vakoojaksi?	41
3 Hunaja-ansojen paulat	75
4 Huolehdi hyvin vakoojastasi	108
5 Herran ja paavin puolesta	144
6 Natsien jäljillä	167
7 Apartheidin armottomat pyövelit	194
8 Salamurhia ja salamurhaajia	217
9 Nyt ei mennyt ihan putkeen	252
10 Kuin elokuvista ja romaaneista	288
11 Maailma muuttuu, vakoilu jatkuu	313
Tämä tarina on tosi – ehkä sitten joskus	338
Lähteitä, kirjallisuutta ja lisälukemista	342

Petosten puutarhoissa kukinta ei koskaan pääty

Minut pidätettiin ensimmäisen kerran vakoojaksi epäiltynä Sambiassa kesäkuussa 1987, kun kävelin ruotsalaisen kollegani Magnus Brigertin kanssa eteläisen Afrikan kylmässä talvi-illassa pääkaupunki Lusakan pimeneviä katuja. Lusakassa sijaitsi vapautusliike ANC:n pakolaispäämaja, ja Etelä-Afrikan apartheidhallituksen turvallisuus- ja tiedustelupalvelujen agentit tekivät sinne tavan takaa salamurha- ja sabotaasi-iskuja eliminoidakseen päävastustajiaan. Sinne tänne hortoillessamme ja valokuvia napsiessamme vaikutimme ilmeisesti sen verran salakähmäisiltä, että olisimme saattaneet kuulua tähän joukkoon. Iltakävely päättyi pääpoliisiaseman pidätysselliin, joka oli juuri niin ankea ja alaston kuin odottaa sopi. Tylyt mutta asialliset kuulustelut johtivat tietojemme tarkistuksen jälkeen oven aukeamiseen vielä ennen yötä, mutta episodi auttoi osaltaan ymmärtämään, kuinka vaarallisilla panoksilla oikeat vakoojat ammatissaan pelaavat.

Seuraavan pidätykseni suoritti Iranin vallankumouskaartin upseeri neljä vuotta myöhemmin vuoristoisilla kurdialueilla lähellä Irakin rajaa. Pieni ulkomainen toimittajaryhmämme seurasi siellä irakilais-kurdien joukkopakoa Saddam Husseinin veriseltä kostolta Persianlahden sodan jälkeen. Jouduimme Iranin voimaryhmien sisäisen

valtataistelun kumipalloksi: meillä oli tiedotusministeriön lupa liikua rajaseuduilla mutta ei ylempänä auktoriteettina itseään pitäneeltä vallankumouskaartilta. Asemiehet paimensivat nappaamansa länsivakoojat seinättömään vartiokatokseen, jossa meidät kuulusteltiin ja työvälineemme takavarikoitiin. Odotimme raikkaassa vuoristoilmassa, kunnes Teheranissa päästiin sopuun vapauttamisestamme. Tapaus muistutti, että vakooja tuskin koskaan hallitsee toimintaympäristöään vaan on lähes aina korkeampien mahtien välikappale.

Pienessä mutta huumesalakuljetuksen kannalta tärkeässä kolumbialaisessa rannikkokaupungissa Tumacossa sain puolestaan keväällä 2002 oppitunnin hämäyksen ja harhautuksen taidosta. Lensin sinne Bogotasta yhdysvaltalaisen toimittajan Bruce Yeagerin kanssa ajankohtana, jolloin Kolumbian vuosikymmeniä jatkunut sisällissota oli taas kerran kiihtynyt. Tumacoa saartoivat sekä vasemmistosissijärjestö Farcin että äärioikeistolaisen puolisolitaallisen Autodefensas-asejoukot, jotka ottivat yhteen keskenään. Ne katkoivat kumpikin vuorotellen kaupungin sähköjä ja puhelinyhteyksiä sekä suorittivat kidnappauksia lunnaita vaatiakseen. Vierailumme järjestäjä kertoi kuulleen, että meidät haluttaisiin vierailumme aikana siepata. Hän sanoi varmistaneensa, että tieto piti paikkansa. ”Mutta ei hätää – olen laatinut tarkan vierailuohjelman paikkoineen ja aikatauluineen, joka on erittäin salainen, ja pitänyt hyvää huolta, että se vuotaa kaapparien tietoon”, hän sanoi. Menimme siis täysin eri paikkoihin kuin vuodetussa matkaohjelmassamme kerrottiin: pujottelimme moottoriveneellä tiheiden mangrovesoiden läpi mutkikkaita jokireittejä kohteisiimme ja palasimme varmuuden vuoksi kaukaa avomeren kautta Tumacoon, jonka satamasta ajoimme lentokentälle. Se oli kouluesimerkki vastustajalle syötetyn valetiedon varassa toimineesta vastavakoilusta.

Nykyään tuntuu jokainen matkaavan somevaikuttajan pikkuvarpaan rakkokin saavan ansaitun julkisen huomionsa, mutta tuolloin en muista kirjoittaneeni yllä mainituista tapahtumista mitään; Magnus kylläkin kuvaili lehdessään Sambian-pidätystämme. En ole muistellut tapauksia juuri myöhemminkään. Raportoin yli 40 vuoden ajan ammatikseni kymmeniltä sota-, kriisi- ja katastrofialueilta, ja

reportaasimatkoillani tapahtui paljon tärkeämpiä, mielenkiintoisempia ja vaarallisempiakin asioita.

Tätä kirjaa kirjoittaessani nämä ja monet muut tilanteet nousivat kuitenkin mieleeni – myös ne, joissa olen joutunut varjostuksen, urkinnan ja mahdollisesti värväysyritystenkin kohteeksi. Oivalsin vuosien mittaan, miten tiiviisti ja merkittävällä tavalla vakoilu muovaa aikamme keskeisiä tapahtumia. Se on kutoutunut jokseenkin kaikkiin maailmanpoliittisiin tapahtumaketjuihin, joita olen reportaasimatkoillani seurannut: kriisialueilla ja sotatilanteissa kohtaamieni sotilaiden, sissien ja poliittisten johtajien tärkein henkivakuutus oli usein vakoojilta saatu tieto. Tiedustelunäkökulmasta katsottuna iranilaiset ja sambialaiset toimivat kohdallani kiistatta oikein: vakoojia on kaikkialla ympärillemme, ja parempi katsoa kuin katua.

Ristiriitaista on, miten näin merkityksellinen työ ja sen tekijät ovat silti julkisesti niin halveksittuja: Neuvostoliitolle vakoilleen kuuluisan Cambridgen viisikon jäsen Donald Maclean luonnehti aikanaan vakoilua yhtä tärkeäksi ja vastenmieliseksi työksi kuin yleisten vessojen siivoaminen. Sitä on kutsuttu myös maailman toiseksi vanhimaksi ammatiksi, joka on aivan yhtä kunniallinen kuin se vanhinkin.

Perussy tälle asenteelle lieene se, että vakoojan koti sijaitsee aina valheen valtakunnassa. Hänen arkensa on muiden ja itsensä jatkuvaa pettämistä – ja lopussa seisoo harvoin kiitos. Yhden maanpetturi on silti usein toisen sankari, vaikkei sitä ääneen koskaan mainittaisikaan.

Harvemmin muistetaan, että Yhdysvaltain kansakunnan isänä palvottu George Washington johti laajaa vakoojaverkostoa, jonka panos oli avainasemassa itsenäisyysodassa. Hänen organisoimansa Culper Ring urkki ratkaisevan tärkeitä tietoja brittihallinnon ja -sodanjohdon toimista ja lähetti ne Washingtonille, agentti numero 711:lle. Mutta jos sodan lopputulos olisi ollut toinen, Britannia olisi hirttänyt hänet vakoojana ja terroristina.

Suomalaiset tekijät ovat julkaisseet vakoilun historiasta monia ansiokkaita teoksia, joiden kanssa en halua enkä voi kilpailla. Omat kokemukseni ovatkin johdattaneet minua pohtimaan ennen kaikkea yksittäisiä vakoojakohtaloita: miten petosten puutarhoihin päädytään,

ketkä sinne joutuvat tai hakeutuvat, ja miten he kestävät ja käsittelevät varjoammattinsa paineet, vaarat ja velvollisuudet arjessaan. En osaa kuvitella jäätävää tunnetta, joka vakoojan vatsanpohjassa leviää, kun hän tajuaa jääneensä kiinni tai näkee pidättäjiensä saartavan hänet kadulla. Sen sijaan pystyn itse elettyjen tilanteiden perusteella aavis-telemaan pidätetyn mielessä vellovan hämmennyksen ja orastavan pelon, joka pidätyksen venyessä kasvaa hädäksi. Yhtä lailla kiinnostavaa – ja surullistakin – on miettiä, kuinka moni päätyy peruuttamattomalla tavalla vakoojaksi vahingossa. Esimerkiksi Bohdan Stašinskysta tuli KGB:n pahamaineinen salamurhaaja, koska hän yritti säästää vähii opiskelijavarojaan matkustamalla bussilla ilman matkalippua.

Vakoojat ovat valtioiden välisen ikuisen shakkipelin sotilaita, joskus jopa ratsuja tai lähettejä – mutta eivät koskaan kuninkaita tai kuningattaria. Usein heidän sortumisensa käynnistyy, kun he alkavat kuvitella olevansa enemmän kuin tarvittaessa uhrattavia pelinappuloita. Mutta juuri tästä harhasta kasvavat myös traagisimmat ja kiehtovimmat tosi-elämän vakoojatarinat, joita käsittelen tässä kirjassa. Aika- tai tärkeysjärjestystä niillä ei ole, sellaisten rakentaminen tuntuisi keinotekoiselta. Näitä tarinoita yhdistää ennen kaikkea vakoojan vaikeaselkoinen tunnehaitari: ikuinen varuillaanolo ja epäluulo, ajoittainen makea riemu saavutuksesta sekä siihen liittyvä voittamattomuuden tunne – jota seuraa taas ennen pitkää epätoivo.

1

Petturi vai sankari

Vaarallisimpia ja vaikeimmin paljastettavia vakoojia ovat he, jotka ryhtyvät kavaltamaan salaisuuksia aatteellisista syistä eivätkä rahasta. Sellaisia olivat muun muassa Oleg Gordijevski, Kim Philby, Ursula Kuczynski ja Eli Cohen. Näkökulmasta riippuen jokainen heistä oli joko suuri sankari tai pahimman luokan maanpetturi.

Finlandia-hymnin sävelet räjähtävät soimaan autoradion kasettisoittimesta, kun auto kiittää kesäisessä metsämaisemassa hiukan Vaalimaan raja-aseman länsipuolella. Särisevä äänentoisto ei tee oikeutta Jean Sibeliuksen mestariteokselle, mutta kukaan diplomaattikilvillä varustetun Ford Sierran matkustajista ei siitä piittaa.

Sävelet kantautuvat takakontissa huovan alla alushoususillaan pii-leskelevän miehen korviin. Finlandia viestittää Neuvostoliitosta juuri loikanneelle KGB-eversti Oleg Gordijevskille, että raja on onnellisesti ylitetty. Hän on turvassa – ainakin toistaiseksi.

Britannialle vakoillut Gordijevski loikkasi 21. heinäkuuta 1985 Suomen kautta länteen brittiagenttien järjestämässä pako-operaatioissa. Häntä pidetään yleisesti yhtenä eniten pitkäaikaista vahinkoa Neuvostoliitolle ja vielä Venäjällekin loikkauksellaan aiheuttaneista venäläisvakoojista. Lännessä Gordijevskin tekoja arvostettiin, mutta hänen entisessä kotimaassaan hänet tuomittiin kuolemaan poissaolevana.

Gordijevski toimi Britannian kuuluisan ulkomaantiedustelupalvelun MI6:n kaksoisagenttina yli vuosikymmenen vuodesta 1974

alkaen. Tänä aikana hän lähetti briteille huippusalaisia tietoja ulkomaankomennuksillaan KGB-upseerina Neuvostoliiton Tanskan- ja Britannian-suurlähetystöissä.

Hän paljasti briteille ja heidän kauttaan myös Yhdysvaltojen tiedustelupalveluille suuren määrän tärkeää tietoa KGB:stä, jossa hänellä oli vuosien ajan ollut pääsy tärkeimpään ja salaisimpaan vastavakoiluaineistoon. Gordijevskin vinkkejä ja tietoja hyödynsivät niin Britannian pääministeri Margaret Thatcher kuin Yhdysvaltain presidentit Ronald Reagan ja George Bush vanhempiin.

Gordijevski kuului Neuvostoliiton tiedustelueliittiin ja sen luottomiehiin jo syntyperänsä perusteella: hänen isänsä oli supervallan tiedustelu- ja turvallisuuspalvelu KGB:n ja sitä edeltäneen NKVD:n upseeri, joka kantoi univormuaan aina jopa vapaa-ajallaan. Myös veli Vasili oli KGB-upseeri, joka toimi menestyksekkäästi illegaalina, eli peitehenkilöllisyyden varassa toimivana salaisena agenttina eri puolilla maailmaa. Niinpä Oleg piti KGB:tä oikeana tienä itselleenkin. Hän pääsi koulutukseen parikymppisenä ja eteni urallaan perhetaustansa luomien suhteiden avulla nopeasti.

Gordijevskin maailmankuva Neuvostoliitosta kaikkien kansojen vapauden esitaistelijana kuitenkin mureni. Hänen ensimmäinen ulkomaankomennuksensa vei Itä-Berliiniin ulkoministeriön diplomaatti-harjoittelijaksi vuonna 1961. Tuolloin Itä-Saksan kommunistijohto alkoi Moskovan käskyttämänä rakentaa kylmän sodan symboliksi noussutta Berliinin muuria estämään kasvavaa pakovirtaa idästä kaupungin länsipuolelle. Gordijevski seurasi muurin rakentamista ja eristämisen luomia tragedioita aitiopaikalta. Se kylvi häneen epäilyksen siemenet, Gordijevski myönsi myöhemmin.

Muurista tuli vedenjakaja myös toisen merkittävän KGB-upseerin uralla. Noin neljännesvuosisata Gordijevskin jälkeen oli Vladimir Putinin vuoro palvella Itä-Saksassa, mutta siinä missä Gordijevskille muurin rakentaminen merkitsi hakeutumista lännen arvojen piiriin, suisti sen romahtaminen Putinin katkeraan kaunaan ja sotaan länttä vastaan.

Gordijevskille viimeinen pisara oli Tšekkoslovakian miehitys, jossa Neuvostoliiton johtamat Varsovan liiton panssarivaunut murskasivat

Prahan keväänä tunnetun demokratiakehityksen vuonna 1968. Gordijevski oli ollut tuolloin kaksi vuotta Tanskassa ensimmäisellä vakoojakomennuksellaan. Tiedustelujärjestöjen yleisesti käyttämään tapaan hän työskenteli maansa suurlähetystössä ja hoiti vakoilutehtäviään sen tarjoaman peiteviran suojissa. Niin uskomattomalta kuin se tuntuukin, KGB-mies lähetti Tanskan tiedustelupalvelulle PET:lle viestin, jossa hän arvosteli miehitystä.

Gordijevski ei silti tarjoutunut kaksoisagentiksi vaan palasi aikansa palveltuaan Moskovaan. Esimiehet katsoivat hänen hoitaneen tehtävänsä niin hyvin, että vuonna 1973 seurasi ylennys ja uusi komennus Kööpenhaminaan, tällä kertaa muodollisesti suurlähetystön lehdistöattaseaksi.

Tanskan tiedustelupalvelu oli kertonut Gordijevskin hämmentävästä yhteydenotosta brittien MI6:lle, jonka kanssa se teki tiivistä yhteistyötä. MI6 arvioi, että Gordijevski saattaisi olla suostuteltavissa myötämieliseksi tietolähteeksi. Suostuttelu aloitettiin toden teolla. Sitä helpotti se, että toisin kuin monilla muilla neuvostodiplomaateilla, Gordijevskilla oli lehdistövirkamiehen peitetyönsä ansiosta lupa ja suoranainen velvollisuus parantaa yhteyksiään läntisiin kollegoihinsa.

MI6 sai työskennellä vuoden, ennen kuin tulokset alkoivat näkyä. Ratkaisevassa tapaamisessa lokakuussa 1974 Gordijevskiin yhteyttä pitänyt MI6-agentti löi korttinsa pöytään, brittiläinen tiedusteluhistoriaan erikoistunut kirjailija Ben Macintyre kertoo Gordijevski-elämäkerrassaan Petturi ja vakooja. Hän totesi Britannian tiedustelupalvelun tietävän, että Gordijevski oli todellisuudessa majurin arvoinen upseeri ja että tämä työskenteli KGB:n ensimmäisen direktoraatin N-linjalla. Se oli vakoojaorganisaation salaisin osasto, joka valvoi illegaaleina toimivia neuvostovakoojia ympäri maailmaa. Sitten hän kysyi, voisiko Gordijevski kertoa, kuka vastasi agenttien käsittelystä tämän osastolla Tanskassa. Gordijevski oli pitkään hiljaa. Sitten hän virnisti ja sanoi: ”Minähän se olen”.

MI6:lle selvisi pian yhteistyön alettua, ettei sillä ollut koskaan aiemmin ollut vakoojaa näin syvällä KGB:ssä. Tietokanavat johtivat aivan ylimmälle huipulle. Taustansa takia Gordijevski tiesi, minkälaista tietoa britit halusivat, ja vakoojakoulutuksensa aikana hänet oli opetettu

eri muistitekniikoilla painamaan mieleensä suuria tietomääriä. Hän antoi briteille ensimmäisen vihjeen siitä, että Norjan ulkoministeriön avainviroissa työskennelleet Arne Treholt ja Gunvor Haavik olivat KGB:n vakoojia, ja MI6 välitti tiedon norjalaisille. Haavik pidätettiin pikaisesti, ja hän kuoli epäselvissä oloissa tutkintavankeudessa ennen oikeudenkäyntiä. Treholtia alettiin tarkkailla, mutta hänet pidätettiin vasta vuonna 1984.

Gordijevski palasi Moskovaan näennäisesti puhtain paperein. MI6 katkaisi yhteydet häneen varmuuden vuoksi, mutta ne aktivoitiin uudelleen, kun Gordijevski vuonna 1982 sai KGB-postin Lontoon suurlähetystöön.

Seuraavat kolme vuotta briteillä oli käytössään todellinen kulta-kaivos yksinoikeudella: Gordijevski tuotti valtavasti arvotavaraa Neuvostoliiton kansainvälisistä aikeista ja operaatioista.

Tärkein vuoto saattoi pelastaa maailman kriisiltä, joka olisi voinut kärjistyä jopa ydinsodaksi.

KGB:n pitkäaikainen johtaja Juri Andropov hautoi 1980-luvun alussa pakkomielleltä: Yhdysvallat ja Nato suunnittelivat ydinaseilla massiivista yllätysiskua, joka tuhoaisi Neuvostoliiton. Hän valjasti vuonna 1981 KGB:n agentit eri puolilla maailmaa etsimään todisteita, jotka tukisivat hänen olettamustaan. Harva agenteista uskoi Andropovin teoriaan, mutta useimmat heistä katsoivat oman asemansa säilyttämiseksi viisaimmaksi toimittaa Moskovaan pyydettyjä todisteita, jotka ruokkivat Andropovin epäilyjä. Vainoharha muuttui entistäkin vaarallisemmaksi, kun Andropov vuonna 1982 nousi Neuvostoliiton johtoon eli NKP:n pääsihteeriksi.

Nato valmistautui syksyllä 1983 järjestämään eri puolilla Länsi-Eurooppaa suurta sotaharjoitusta nimeltään Able Archer. Se tuntui vahvistavan Andropovin pahimmat pelot. Nato-joukkojen oli määrä harjoitella käytäntöjä, joilla annettaisiin valtuutus ydiniskuun. Ne myös käyttäisivät viestiliikenteessään sanastoa, jossa viitattiin B-52-pommikonelaivueiden ydiniskuun.

Jännitteet olivat huipussaan, sillä Neuvostoliitto oli vastikään ampu-
nut alas Siperian ylle eksyneen eteläkorealaisen reittilentokoneen

matkustajineen. Lento (KAL 007) Alaskan Anchoragesta Souliin oli navigointivirheen takia päätynyt siviililiikenteeltä kiellettyyn ilmatilaan Neuvostoliiton mannertenvälisiä ohjuksia sisältäneiden maanalaisten siilojen ylle.

Gordijevski kertoi Andropovin vaarallisista harhaluuloista briteille, jotka välittivät tiedon CIA:lle. Yhdysvaltalaiset ottivat yhteyttä Moskovaan ja vakuuttivat, että kyse oli todella vain harjoituksesta eikä missään tapauksessa sotavalmisteluista. Superharjoitusta myös hienosäädettiin maltillisemmaksi. Ilman Gordijevskin raportointia Andropovin maailmanpoliittisella virhearviolla olisi voinut olla karmeat seuraukset. Todentuntuinen harjoitus yhdistettynä Andropovin epäluuloihin ajoi supervallat turhaan ydinsodan partaalle, päätteli aikoinaan Yhdysvaltain kansallisen turvallisuuden viraston NSA:n historioitsija Nate Jones.

Gordijevski vahvisti briteille, että John Cairncross oli kaikkien aikojen tuhoisimman ja pisimpään Britanniassa toimineen vakoilurenkaan Cambridgen viisikon viides jäsen. Cairncrossia oli epäilty pitkään, mutta asian varmistuminen vapautti valtavasti MI6:n voimavaroja. Sen ei enää tarvinnut etsiä petturia joukostaan, kun Gordijevski pystyi vahvistamaan, ettei neuvostoliittolaisilla ollut muita merkittäviä agenteja soluttautuneena Britannian tiedustelujärjestöihin tai valtionhallintoon.

MI6 teki kaikkensa vahvistaakseen Gordijevskin asemaa KGB:ssä. Se antoi hänelle tekaistuja salaisia tietoja, joista hän sai Moskovassa kiitosta. Britit haittasivat kaikin tavoin hänen Lontoon-esimiestensä mahdollisuuksia tehdä työtään. Lopulta he karkottivat ei-toivottuna henkilönä KGB:n Lontoon-residentin eli Neuvostoliiton vakoilutoimintaa Britanniassa johtaneen virkamiehen. Seuraus oli juuri se, mihin britit olivat tähänneet: Gordijevski nimitettiin virkaa tekeväksi residentiksi, jonka pysyvä nimitys oli määrä vahvistaa pikapuoliin.

Vaarallisen työn Gordijevskille aiheuttama henkinen paine oli kasvanut ankaraksi. Hän ei voinut uskoutua edes vaimolleen, joka myös oli KGB-upseerin tytär, ja heidän avioliittonsa alkoi repeillä.

Toukokuussa 1985 MI6:lle ja Gordijevskille valkeni, että Neuvostoliitossa saatettiin epäillä häntä. Vain muutama viikko nimityksensä

jälkeen hänet nimittäin kutsuttiin yllättäen Moskovaan. Virallisesti hänet kutsuttiin keskustelemaan hänen tulevan asemansa vahvistamiseen liittyvistä käytännön järjestelyistä. Gordijevski kuitenkin tunsu järjestönsä toimintatavat ja tiesi, että tuollainen pikakomennus harvemmin oli hyvä merkki.

KGB:n K-vastavakoiludirektoraatin johtaja eversti Viktor Budanov oli päätellyt, että briteille ja sitä kautta USA:han oli vuotanut liian paljon liian tarkkaa tietoa. Epäilyiden herääminen oli osittain MI6:n syytä, sillä se oli jakanut Gordijevskin tietämättä hänen tietojaan CIA:lle. Sen Neuvostoliiton-osaston johtajaa Burton Gerberiä oli ärsyttänyt se, etteivät britit paljastaneet tärkeän tietolähteensä henkilöllisyyttä. Hän halusi oman osastonsa selvittävän asian. Tehtävään määrättiin Venäjä-ekspertti Aldrich Ames, joka Mcintyren mukaan selvitti maaliskuuhun 1985 mennessä, että kyseessä oli Gordijevski. Tieto ei jäänyt CIA:n sisäiseksi, sillä Ames oli juuri saman aikaan aloittamassa pitkää ja Yhdysvalloille hyvin tuhoisaa uraansa KGB:n kaksoisagenttina. Hän myi ensimmäisen lännen vakoojien nimiä sisältäneen pakettinsa KGB:lle 15. toukokuuta 1985. Seuraavana päivänä KGB kutsui Gordijevskin Moskovaan.

Gordijevski päätti jatkaa uhkapeliään ja kieltäytyi loikkaamasta, vaikka MI6 tarjosikin siihen mahdollisuutta. Panokset olivat kovat. Jos kaikki menisi hyvin, hänen asemansa Lontoon residenttinä vahvistettaisiin.

Moskovassa Gordijevski havaitsi, että hänen asuntonsa oli tutkittu. Muutama päivä myöhemmin hänet vietiin Moskovan liepeillä sijainneeseen KGB:n turvataloon, jossa hänet huumattiin ja häntä kuulteltiin. Hänen esimiehensä ilmoittivat tietävänsä hänen vakoilleen lännelle jo kauan. KGB:lla ei ilmeisesti ollut asiasta tarpeeksi todisteita, sillä Gordijevski päästettiin vapaaksi. Käytännössä hän roikkui löysässä hirressä. Lontooseen palaaminen oli mahdotonta, ja Gordijevski määrättiin toisarvoiseen toimistotehtävään KGB:n valvovan silmän alle.

Oli vain ajan kysymys, milloin KGB saisi kerättyä pitävät todisteet petturuudesta. Gordijevski tiesi, mitä siitä seuraisi: piinalliset, erilaisilla lääkaineilla ja totuusseerumeilla höystetyt kuulustelut ja suurella

todennäköisyydellä kuolemanrangaistus. Oli aika käynnistää operaatio Pimlico. Se oli koodinimi loikkausjärjestelyille, joista Gordijevskin kanssa oli sovittu vuonna 1978 hänen toisen Tanskan-komennuksensa päätösvaiheessa. Hän oli ollut jo tuolloin huolissaan paljastumisestaan kavallettuaan Treholtin ja Haavikin. Pako olisi vaarallinen – mutta vielä vaarallisempaa olisi jäädä kotiin.

Operaatio Pimlico oli alusta asti kuin hurjimmasta agenttiromaanista. Gordijevski poimi Shakespearen sonettien kansilehden alle kätkeytetyt ohjeet ja luki ne kynttilänvalossa siltä varalta, että asuntoon olisi asennettu valvontakameroita. Sitten hän toimi ohjeiden mukaan ja odotti Moskovon keskustassa tiistai-iltana puoli kahdeksalta. Hänellä oli sovitusti brittiläisen Safeway-halpaketjun kassi, jonka punainen S-kirjain erottui neuvostoliittolaisessa katukuvassa. Hänen piti odottaa vastaan kävelevää Mars-suklaapatukkaa syövää MI6:n agenttia, jolla puolestaan olisi vihreä Harrods-tavaratalon kassi.

Ensimmäisellä kerralla miehet eivät olleet paikalla yhtä aikaa, mutta seuraava kohtaaminen onnistui. Toisensa muka huomaamatta ohittaneiden miesten katseet kohtasivat, ja pakosuunnitelma käynnistettiin. Operaatioon tarvittiin kuitenkin pääministeri Margaret Thatcherin henkilökohtainen suostumus. Loikkaus saattaisi onnistuessaan vaarantaa hyvin alkaneen liennytyksen lännen ja Neuvostoliiton uuden johtajan Mihail Gorbatsšovin välillä.

Thatcher antoi luvan, eikä MI6 hukannut aikaa. Kun Gordijevski oli 19. heinäkuuta lähtenyt tapansa mukaan juoksulenkillä, hän karisti varjostajan kannoiltaan ja nousi Leningradin yöjunaan. Aamulla hän vaihtoi Leningradissa Terijoelle menevään paikallisjunaan. Terijoella hän hyppäsi Viipuriin menevään bussiin ja jäi pois kilometritolpalla 836 noin 25 kilometriä ennen Viipuria. Kohtauspaikaksi oli sovittu puiden suojaama levähdysareke.

Gordijevski ei kuitenkaan nähnyt ketään, ja hänen hermonsä pettivät. Hän liftasi Viipuriin, joi pari olutta ja söi paistettua kanaa. Tankkaus palautti hänen henkisen tasapainonsa, ja Gordijevski sai peukalokyydin kuorma-autoilijalta tapaamispaikalle. Siellä ei näkynyt vielä ketään, joten Gordijevski piiloutui pusikkoon.

Huolellisesti suunniteltu operaatio olisi voinut romahtaa pariin aamuolueen, mutta Gordijevskin irtiotto osoittautuikin onnenpotkuksi.

Pakoautoina oli kaksi Britannian Moskovon-suurlähetystön henkilöautoa, joissa molemmissa istui diplomaatti eli MI6-agentti vaimoineen. Toisella pariskunnalla oli mukanaan pikkuvauva. Matkalaiset olivat viemässä diplomaatin rouvaa hoitoon. Käytäntö oli hyvin yleinen: Moskovon-diplomaattikunta hoidatti sairaitaan mieluummin Helsingissä kuin turvautui neuvostosairaaloihin. Sairaaksi tekeytyminen ja äänekäs neuvottelu hoitoon lähdöstä Suomeen oli aloitettu pariskunnan kotona, sillä he tiesivät asuntoaan salakuunneltavan.

Kohtauspaikkaa lähestyviä diplomaatteja alkoi varjostaa kolme KGB:n poliisiautoa. Britit painoivat kaasun pohjaan. Seurasi takaa-ajo, joka oli kuin agenttifilmeistä. Britit saivat karistettua varjostajansa kannoiltaan viime hetkellä ja koukkasivat levähdyspaikan puitten suojaan, kun poliisiautot porhalsivat ohi. Huomattuaan, että seurue puhui englantia ja yksi sen jäsenistä söi Mars-patukkaa, räjäjäinen ja mutainen Gordijevski hyppäsi esiin piilostaan. Hänet ahdettiin takakonttiin laajennettuun vararengastilaan ja käärittiin alumiinipeittoon, jotta koirat ja lämpökamerat eivät havaitsisi häntä.

Varotoimet olivatkin tarpeen, vaikka diplomaateille ei periaatteessa tehty rajatarkastuksia. Kun rajavartijat koirineen lähestyivät autoa, brittirouvat alkoivat ihastella eläimiä ja syöttää niille vahvasti maustettuja juusto- ja sipuliperunalastuja. Lisäksi MI6:n Moskovon-aseman päällikön ja pako-operaatiosta vastanneen Raymond Asquithin vaimo Clare alkoi vaihtaa vauvalleen vaippaa takaluukun päällä, jonka alla Gordijevski piilotteli – ja heitti kakkavaipan susikoiran kuonolle.

Sibeliuksen särähtäminen tärykalvoille lienee ollut jalat puutuneina ja selkä särkien takakontissa matkanneelle Gordijevskille elämän mieleenpainuvien klassisen musiikin tuokio.

Kolmekymmentä vuotta myöhemmin, kun Gordijevski ja hänen pelastajansa viettivät paon vuosipäivää, MI6:n agentit vaimoineen antoivat hänelle lahjaksi laukun. Se sisälsi Finlandia-musiikkikasetin, Mars-patukan, Harrodsin muovikassin, rauhoittavia pillereitä, joita

hän oli ahminut paon aikana, kaksi pulloa olutta, juustosipulisipsejä sekä vauvanvaipan, onneksi käyttämättömän sellaisen.

MI6 toimi Suomea kohtaan korrektisti, sillä sen Helsingin-aseman johtaja Margaret Ramsay vihjasi suojelupoliisin johtajalle Seppo Tiitiselälle jo etukäteen loikkauksesta, Macintyre väittää. Tämän mukaan Tiitiselältä oli kysytty, että mikäli briteillä sattuisi olemaan henkilö, joka heidän pitäisi kuljettaa Suomen kautta, haluaisiko Suomi sen tapahtuvan ilman, että sen täytyisi itse osallistua hankkeeseen. Tiitinen totesi asian olevan juuri niin mutta pyysi kertomaan Supolle, mikäli operaatio toteutettaisiin. Macintyre kertoo näin tapahtuneen ja Supon vastanneen: ”Seppo on tyytyväinen mutta haluaa tietää, oliko mitään väkivaltaa.”

Gordijevski ei viipynyt Suomessa pitempään kuin oli välttämätöntä. Hänet siirrettiin Vaalimaalla yöpyneeseen toiseen autopartioon, jonka kolmesta autosta kahta ajoivat Tanskan tiedustelupalvelun PET:n agentit. Saattue ajoi Lappiin, ylitti Norjan rajan Karigasniemellä ja jatkoi Hammerfestiin. Sieltä loikkari lennätettiin Osloon kautta Englantiin. Kaksi päivää Moskovasta lähtönsä jälkeen hän heräsi MI6:n ylläpitämästä 1600-luvun maaseutukartanosta, jossa hänen aamiaistoiveitaan kyseli aito butler, hovimestari.

Tasokkaalle ylläpidolle saatiin katetta, sillä Gordijevskista oli briteille pakonsa jälkeen jopa enemmän hyötyä kuin hänen ollessaan KGB-virassa. Suurella yleisöllä on usein harhakuva, että vakoojan ja hänen välittämiensä tietojen arvo lopahtaa, jos hän paljastuu. Useat tiedot ovat sellaisia, että vastapuolelta kuluu vuosia ennen kuin se pystyy muuttamaan agentin paljastamia toimintatapoja tai korvaamaan aiheutettua vahinkoa.

Gordijevskin seuraavat vuodet kuluivat tiedustelupalvelun turvatalossa, jossa hänestä puristettiin irti kaikki mahdollinen tieto KGB:stä pienintä yksityiskohtaa myöten. Lisäksi hän kirjoitti muistelmiaan sekä KGB:n historiaa yhdessä tiedustelijahistorioitsija Christopher Andrewin kanssa. Hän myös tapasi läntisiä valtiojohtajia sekä tiedustelupalvelujen edustajia eri puolilla maailmaa.

Neuvostoliitossa Gordijevski tuomittiin kuolemaan teoistaan. Hänen vaimonsa vangittiin heti miehensä loikkauksen jälkeen ja

vapautettiin vasta Neuvostoliiton romahdettua vuonna 1991. He palasivat vielä yhteen, mutta liitto hajosi vain kaksi vuotta myöhemmin.

Gordijevskin tarina kuvaa hyvin sitä, miten mustavalkoisesti vakoojiin suhtaudutaan. He ovat joko maanpettureita tai uskaliaita sankareita, ja kiitoksena työstä voi olla niin kuolemantuomio kuin korkein kunnianosoitus. Gordijevskista tehtiin kunniatohtori sekä Pyhän Mikaelin ja Pyhän Yrjön ritarikuntien jäsen palveluksistaan Britannian turvallisuudelle. Käytännössä hän eli suurimman osan elämästään Britanniassa salaisessa osoitteessa, sillä Neuvostoliiton langettamaa kuolemantuomiota ei kumottu.

Gordijevski väitti, että venäläiset yrittivät marraskuussa 2007 myrkyttää hänet talliumia sisältäneillä Xanax-bentsodiatsepiinitableteilla, joita hän käytti ahdistuksesta johtuvaan unettomuuteensa. Hän syytti MI6:n vesittäneen tutkimukset, vaikka häntä hoidettiin sairaalassa kaksi viikkoa. Gordijevskin turvatoimia kiristettiin sen jälkeen, kun Venäjän sotilastiedustelupalvelun GRU:n agentit yrittivät vuonna 2018 murhata Britanniaan loikanneen entisen agenttinsa Sergei Skripalin novitšok-hermomyrkyllä.

Gordijevski kuoli 86-vuotiaana maaliskuussa 2025 rauhallisesti kotonaan Surreyssa noin 50 kilometrin päässä Lontoosta; kuolemaan ei poliisiviranomaisten mukaan liittynyt mitään epäilyttävää.

Gordijevskin yli kymmenvuotinen ura vakoojana on pitkä. Se saattoi jatkua niin kauan vain siksi, että häntä pidettiin KGB:ssä äärimmäisen luotettavana. Ironista on, että ensimmäiset häneen kohdistetut epäilyt esitti mies, jonka oma vakoojaura oli kestänyt samasta syystä peräti kolmekymmentä vuotta ja joka sen jälkeen oli loikannut samalla tavalla kuin Gordijevskikin – mutta päinvastaiseen suuntaan eli brittitiedustelun ulottuvilta Moskovaan KGB:n suojiin.

Gordijevskin huolestuminen paljastumisestaan vuonna 1978 – joka johti hänen pakosuunnitelmansa laatimiseen – ei ollut turha. KGB

antoi Neuvostoliittoon viisitoista vuotta aiemmin loikanneelle ja KGB-kenraaliksi ylentämälleen brittiläiselle kaksoisvakoojalle Harold ”Kim” Philbylle tehtäväksi selvittää, mistä lähteestä sen norjalaisagentin Gunvor Haavikin paljastumiseen johtaneet tiedot olivat tulleet.

Philby laati kokemustensa ja tietojensa pohjalta huolellisen ja pikkutarkan analyysin. Se päättyi oikeaan arvioon: vuodon takana täytyi olla joku KGB:n ulkomailla oleva työntekijä. Monet Philbyn mainitsemat yksityiskohdat olisivat viitanneet Gordijevskiin, jos häntä olisi vain ryhdytty tutkimaan.

Jos Gordijevski tuotti Britannian ja Yhdysvaltojen tiedustelupalveluille huomattavia voittoja, Philby teki niille mittaamatonta tuhoa vakoillessaan Neuvostoliitolle KGB:n kaksoisagenttina noin 30 vuoden ajan.

Philby oli Britannian loistavimpia tiedustelutähtiä ja johti maansa vastavakoilua samaan aikaan kun vuoti kaikki brittien ja USA:n ulkomaanoperaatiot Neuvostoliitolle. Häntä pidetään aikakautensa ja ehkä koko nykyajan loistavimpana kaksoisagenttina mitattuna tuhon määrällä, jota hän omalle maalleen ja tiedustelupalvelulleen tuotti. Philby oli kärkihahmo Cambridgen viisikoksi nimetyssä brittiläisten kaksoisagenttien vakoilurenkaassa, jonka toiminta hajotti Britannian ja osin myös Yhdysvaltojen tiedusteluyhteisöjen rivit vuosikymmeniksi. Cambridgen viisikko oli todennäköisesti kaikkien aikojen tehokkain Neuvostoliitolle työskennellyt ulkomaisten agenttien ryhmä, myöntää Britannian sisäisestä turvallisuudesta vastaava tiedustelulaitos MI5 historiikissaan. Se vuoti Moskovaan tietoja niin brittien ja USA:n atomipommin kehittelystä kuin saksalaisten toisen maailmansodan aikana käyttämän Enigma-salauslaitteen koodin murtamisesta. Philby paljasti Neuvostoliitolle jopa satoja länsimaiden agentteja, joista useat surmattiin, sekä lukuisia vakoiluoperaatioita, jotka hänen takiaan kariutuivat alkuunsa.

Cambridgen viisikon toiminta nopeutti länsitiedustelun ykkösaseman siirtymistä Euroopasta Atlantin toiselle puolelle. Britannia oli 1950-luvulle asti lännen johtava vakoilumahti, jonka käytäntöjä ja rakenteita muut jäljittelivät.

Yhdysvalloilla ei toisen maailmansodan alkaessa edes ollut omaa keskustiedustelupalvelua: CIA:n edeltäjä OSS perustettiin vasta sen aikana. OSS luotiin armeijan yhteiseksi tiedustelupalveluksi, kun huomattiin, että asevoimien eri haarat toimivat toisistaan piittaamatta ilman yhteistä tietopohjaa. Yksi OSS:n sodanaikaisista avustajista kotimaassa oli amerikkalaistunut arkkitehti Eero Saarinen. Hän suunnitteli OSS:n leivissä rakennuksia ja aseiden pienoismalleja sota-ajan tarpeisiin. CIA on arvioinut Saarisen panoksen peräti korvaamattomaksi.

OSS lähetti ensimmäiset tiedustelutyöntekijänsä ottamaan oppia briteiltä. Yksi heidän pääkouluttajistaan oli Philby, joka saattoi siten luetella Moskovalle nimelistan heidän yhdysvaltalaisista vastapeluureistaan.

Kun toinen maailmansota päättyi, OSS hajotettiin: Presidentti Harry Truman uskoi, ettei USA tarvitsisi lainkaan rauhanaikaista ulkomaantiedusteluorganisaatiota. Olihan sillä kotimaan sisäisestä vastavakoilusta ja turvallisuudesta huolehtiva liittovaltion poliisi FBI. Trumanin oli kuitenkin pian pakko tarkistaa kantansa. Syntyi CIA, joka toisin kuin OSS oli siviilitiedustelupalvelu. Silti vielä kylmän sodan alkuvuosina 1950-luvun alkuun asti asetelma säilyi samana: yhdysvaltalaiset kuuntelivat brittien neuvoja ja tukeutuivat heidän tietoihinsa. Sen jälkeen, kun heidän brittiläiset luottohenkilönsä Philbystä alkaen paljastuivat neuvostovakoilijoiksi, joilla oli ollut vapaa pääsy heidän salaisuuksiinsa, Washington alkoi kasvattaa CIA:n määrärahoja ja toimintaedellytyksiä moninkertaisiksi.

Philbyn ja Gordijevskin toiminta muovasi merkittävästi kylmän sodan maailman tapahtumia. He eivät pitäneet itseään pettureina vaan oikean asian puolesta taistelevina sotateureina – niin kuin heidän isäntänsäkin. Heidät teki vaarallisiksi se, että he olivat piinkovia ammatilaisia, jotka nostivat aina työnsä henkilökohtaisten suhteittensa yläpuolelle. Rahalla heihin ei voinut vaikuttaa: Philby, Gordijevski tai kukaan Cambridgen viisikon jäsen ei koskaan pyytänyt senttiäkään palveluistaan eikä hyötynyt vakoojaurastaan taloudellisesti.

Kahta mestarivakoojaa yhdisti myös se, ettei kumpikaan tuntenut kuuluvansa yhteiskuntaansa. Philby itse perusteli 1980-luvulla

YHDEN MAANPETTURI ON USEIN TOISEN SANKARI.

***Vakoojien kiehtovimmat ja erikoisimmat
kohtalot sekä maailmaamme muuttaneet
salaiset operaatiot 1900-luvulta tähän päivään.***

Iskevällä ja elävällä tavalla kuvatut kymmenet tositarinat vakoojien synkistä, rankoista ja oudoista kohtaloista sekä heidän toteuttamistaan salajuonista osoittavat, että vakoojan arki on jatkuvaa pettämistä, jonka lopussa seisoo harvoin kiitos. Moni vakooja paljastuu koska eläytyy niin syvälle rooliinsa, ettei lopulta enää itsekään täysin tiedä, kuka oikeasti on.

Maailman vanhin, laajin ja kenties tehokkain vakoiluverkosto on puolestaan Vatikaanilla: se on tehnyt Herran ja paavin puolesta vuosisatojen ajan uskomattomia tekoja, joiden synninpäästöksi tarvitaan enemmän kuin pari Isä meidän -rukousta.

Ammattina vakooja ei katso kuitenkaan pelkästään menneeseen vaan kertoo muun muassa, miten tapa, jolla Venäjä koukutti Donald Trumpin, oli kuin oppitunti värväämisen alkeiskirjasta. Vastaavasti Venäjän ja Ukrainan tiedustelupalvelut käyvät Ukrainan sodan sisällä omaa armoitonta sotaansa, jossa entiset Neuvostoliiton aikaiset työtoverit murhaavat nyt toisiaan.

Ulkomaantoimittaja HANNU PESONEN (s. 1958) on raportoinut yli 40 vuoden aikana kymmeniltä sota- ja kriisialueilta, joilla hänen kohtaamiensa sotilaiden, sissien ja poliittisten johtajien tärkein henkivakuutus on usein ollut vakoojilta saatu tieto. Hän on myös käsikirjoittanut Ylen suosittua podcastia *Vakoojat – ammattina petos*.

9 789528 503866

KL 32.5
ISBN 978-952-850-386-6

DOCENDO
www.docendo.fi

Kirjaillakuva: Petri Mast
Kansi: Jarkko Lemetyinen